

УДК 330.341.07

В. В. Дорофієнко*
Т. М. Бегункова****АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

У статті розглядаються актуальні проблеми регіонального розвитку в сучасних умовах господарювання. Досліджено основні моделі регіонального управління у світовій практиці та модель управління, що використовується в Україні. Запропоновано методологічні принципи побудови нової системи управління регіоном та основні методологічні засади регіонального управління.

Ключові слова: регіональна економіка, регіональна система управління, економічний розвиток, регіональна політика, модель регіонального управління.

В статье рассматриваются актуальные проблемы регионального развития в современных условиях хозяйствования. Исследованы основные модели регионального управления в мировой практике и модель управления, используемая в Украине. Предложены методологические принципы построения новой системы управления регионом и основные методологические основы регионального управления.

Ключевые слова: региональная экономика, региональная система управления, экономическое развитие, региональная политика, модель регионального управления.

The article deals with problems of regional development in the current economic conditions. The basic model of regional governance in the world and the management model used in Ukraine. Methodological principles of a new system of management of the region and the main methodological bases of regional management.

Keywords: regional economy, regional governance, economic development, regional policy, regional management model.

Постановка проблеми. Економічне зростання значною мірою залежать від забезпечення сталого розвитку регіонів. Однією з причин, що стримують економічне зростання, є неповне врахування територіального фактору в соціально-економічному розвитку країни і управління цим процесом. Звідси особлива увага до проблем регіонального розвитку, управління цим процесом, методичного обґрунтування і розробки практичних рекомендацій удосконалення управління регіональним розвитком.

Вітчизняні вчені зробили вагомий внесок у розвиток теорії і практики щодо економічного розвитку регіонів. Однак до цього часу залишаються недостатньо розробленими питання регулювання і управління регіонального розвитку. Саме тому, набуває особливої актуальності розробка концептуальних засад ефективного управління економічним розвитком регіонів в умовах становлення ринкового середовища, визначення ролі екзо- і ендегенних факторів цьому процесі.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень по розробці проблеми регіонального розвитку в сучасних умовах необхідно виділити фундаментальну роботу членів Академії Економічних наук України [1], а також ряд досліджень зарубіжних учених, а саме: роботи вчених Мос-

ковського Центру Карнегі [2], стаття А. Фаїна і Дж. Лорец-Родригеса [3], дослідження С. Н. Леонова, О. В. Сидоренко [4]. Виявлення проблем регіонального розвитку присвячені останні роботи вітчизняних вчених-фахівців з регіональної економіки, а саме: С. Б. Колодинського [5], Ю. В. Лисенко, Я. Я. Слабко [6], В. І. Ляшенко, Л. І. Червоної, Л. М. Кузьменко [7]. Детальний розгляд проблеми регіональної політики у країнах ЄС виконано у роботі А. В. Кузнецова [8]. Виявленню останніх регіональних аспектах присвячено дослідження В. І. Ляшко, Я. І. Тульку [9]. Існуючі моделі управління регіональним розвитком досліджено у роботі Р. О. Матвієнко [11].

Метою даної статті є дослідити існуючі моделі регіонального управління у світі та в Україні та актуальні проблеми регіонального розвитку в сучасних умовах і запропонувати заходи по вирішенню поточних і перспективних проблем розвитку регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення стратегічних задач щодо прискорення соціально-економічного розвитку України потребує активізації структурних зрушень і посилення трансформаційних процесів в усіх господарських регіональних системах, що тісно пов'язано з розробкою і впровадженням нових форм і методів управління регіональним розвитком.

* Дорофієнко В. В. — д-р екон. наук, професор, проректор з наукової роботи.

** Бегункова Т. М. — аспірант кафедри менеджменту невиробничої сфери. Донецький державний університет управління, м. Донецьк.

Регіональне управління — це вид управлінської діяльності з планування та регулювання соціально-економічних процесів на території регіонів, які характеризуються не лише територіальною єдністю, а поєднанням соціальних і економічних процесів, сукупністю умов відтворювальної діяльності.

В практичному розумінні під регіональним управлінням слід розуміти координацію місцевих органів управління відтворювальних процесів в регіоні з метою досягнення їх збалансованого розвитку. Регіон при цьому необхідно розглядати як цілісний та складний механізм, де відбуваються певні соціально-економічні, політичні, екологічні процеси. Соціально-економічний розвиток регіону часто стримується відсутністю чіткого механізму і розмежування функцій управління на різних рівнях — загальнодержавному, галузевому та регіональному. На території регіону в його межах пересікаються інтереси загальнодержавного, галузевого і регіонального характеру, що потребує вироблення гнучкої, адаптованої до ринкових умов, регіональної системи управління, яка б забезпечила соціально-економічну ефективність відтворення в регіоні.

Із світової практики відомо чотири основні моделі регіонального управління: централізована, англо-американська, європейська змішана елітна (континентальна або французька) та європейська змішана із розподіленою ієрархією управління.

Централізована система передбачає, що на всіх рівнях управління, нижче загальнодержавного, управління здійснюють органи державної влади, які формуються урядом або главою держави і підпорядковуються по вертикалі (тоталітарна модель).

Англо-американська система виходить з того, що управління на всіх субнаціональних рівнях здійснюють органи місцевого самоврядування, які обираються населенням відповідних територіальних одиниць. На цих рівнях функціонують також місцеві органи міністерств і відомств, які наділені спеціальними функціями, але органів державної влади загальної компетенції тут немає (Бразилія, Великобританія, США, Швейцарія).

Європейська змішана елітна система ґрунтується на поєднанні прямого державного управління і місцевого самоврядування. При цьому управління на місцевому рівні здійснюють, як правило, лише органи місцевого самоврядування (Італія, Франція).

Європейська змішана із розділеною ієрархією система побудована за аналогічним принципом, що і попередня, але має власні особливості.

Так, на рівні області і району управління здійснюється лише місцевою державною адміністрацією, а на місцевому — тільки органами місцевого самоврядування (Болгарія, Польща).

Засади територіальної влади в Україні визначені її Конституцією і за принципами організації загалом відповідають Європейській змішаній елітній моделі [10].

Для України не можна вибирати ту чи іншу модель в чистому вигляді, оскільки наша держава і її регіони мають цілий ряд певних особливостей, які суттєво відрізняють її від інших регіонів світу. Це і ресурсний потенціал, розвиток основних галузей суспільно-господарського комплексу, кількість і якість трудових ресурсів і в решті решт певні особливості українського менталітету.

В умовах ринкової економіки реальними її суб'єктами є юридичні і фізичні особи. Таким суб'єктом ринку виступає і регіон, зокрема, адміністративна область, населений пункт тощо. Кожен регіон володіє господарським потенціалом, формує свою власну бюджетну систему, організовує внутрішньорегіональний і міжрегіональний обмін, вирішує виробничі, інвестиційні, трудові і соціальні проблеми на своїй території.

Соціально-економічний розвиток регіонів України характеризується суперечливістю результатів. Реалізація стратегії призупинення темпів падіння виробництва в цілому по Україні характерна для багатьох регіонів.

Базові галузі економіки — енергетика, паливна промисловість, металургія, машинобудування та хімічна галузі зосереджені переважно в Донецьку, Придніпровському та Центральному регіонах. Ці галузі виробляють понад 70 % промислової продукції і найбільші обсяги валового внутрішнього продукту України. У регіонах їх розміщення відмічено найвищі показники зосередження населення та виробництва доданої вартості. Зберігається тенденція зростання територіальної концентрації виробничого потенціалу у високоурбанізованих регіонах. У деяких з них (Придніпровський, Центральний) відзначено і більше зростання виробництва продукції сільськогосподарства, ніж у багатьох традиційних виробників аграрної продукції.

Сформувалися і регіони з високою територіальною концентрацією виробництва продукції сільськогосподарства, до яких належать Поліський, Подільський та Карпатський регіони.

За останній період аналіз динаміки розвитку виробництва свідчить про те, що в регіонах Полісся і Поділля спостерігаються депресивні процеси, коли спад економічної діяльності є переважаючою тенденцією. Разом з

тим в Донецькому, Придніпровському та Східному регіонах має місце зростання показників виробництва продукції. Саме на ці регіони, а також на Центральний регіон припадає найбільша частка капітальних вкладень і прямих іноземних інвестицій.

Регіональні відмінності спостерігаються і в розвитку соціальних процесів. Так, у високоурбанізованих регіонах має місце найзначніше зменшення загальної чисельності населення. В цих регіонах, як і в регіонах глибокої депопуляції, найбільш високі показники зниження природного приросту, значного зростання рівня безробіття.

В окремих регіонах склалася несприятлива і екологічна ситуація, яка вимагає термінового вирішення. Це стосується Донецького, Придніпровського та Поліського районів. Все це потребує розробки системи заходів з підвищення ефективності використання економічного потенціалу регіонів, поглибленню процесів ринкової трансформації, оптимізації управлінських рішень з метою піднесення життєвого рівня населення [10].

Особливої уваги потребують питання управління розвитком регіонів.

Вдосконалення механізму державного управління вимагає реалізації заходів щодо соціально-економічного розвитку в контексті державної регіональної політики. Значення регіонального підходу в період трансформації суспільної системи неухильно зростає. Це підтверджується і тією активною діяльністю адміністративних і законодавчих органів країни з різних питань регіональної політики, яка мала місце в останні роки. Про це свідчить прийняття Указів Президента та постанов Кабінету Міністрів України, які стосуються регулювання та управління регіональним розвитком як на внутрідержавному, так і міждержавному рівнях.

Державні рішення з питань регіонального розвитку свідчать про те, що регіональна політика знаходиться на етапі практичної реалізації, і тому розробки в цій галузі мають як науковий, теоретичний інтерес, так і суспільну практичну цінність. Цим можна констатувати, що світова практика щодо розширення прав регіонів, децентралізації певних владних і економічних повноважень, посилення прав регіонів реалізується певною мірою в Україні. Така політика при наявності відповідних нормативно-правових актів з різних питань економічної діяльності дозволяє місцевим адміністративним і господарським суб'єктам більш ефективно управляти економікою — формуванням місцевих бюджетів, залученням інвесторів, створенням фондів регіонального розвитку, визначенням місцевих податків,

розміщенням і експлуатацією інфраструктурних комунікацій, використанням сировинних та рекреаційних ресурсів та ін.

В країні регіон виступає як суспільний територіальний комплекс, що складається з різних компонентів, функціонування і взаємодія яких забезпечують його розвиток. До складу цих компонентів входять економіка, політика, соціальний розвиток, адміністративне управління, екологія та інше.

В дослідженнях В. І. Дубницького, В. Ю. Луїної вказано, що розвиток — це довготривале незворотне явище щодо змін матеріальних та ідеальних об'єктів. Сучасна наука розглядає економічний розвиток на рівні регіону і його міст на основі системного підходу у вигляді витягнутої в часі спіралі. Визначається циклічний характер розвитку будь-якої системи та її складових елементів. Слід зазначити, що такий підхід щодо розуміння процесу розвитку теоретично та практично припускає можливість регресу, деградації, розвитку від вищого до нижчого, від складного до простого. Розвиток — це процес та становлення певної системи, що раніше не існувала. Розвиток теорії економічного зростання регіонального господарського комплексу привів до розуміння того, що суттю самого цього процесу є модернізація, тобто зміна старих способів вирішення суспільством своїх завдань новими, більш ефективними [1, с. 745].

У зв'язку з цим, розглядаючи модернізацію як основний зміст процесу економічного зростання в широкому розумінні (як розвитку), необхідно враховувати, на нашу думку, декілька взаємопов'язаних процесів:

1. Технологічну модернізацію, пов'язану зі зміною того набору засобів, за допомогою яких регіональна економіка (в контексті трансформації господарського комплексу) переважно вирішує проблему забезпечення себе необхідними благами й ресурсами в умовах трансформації національної економіки.

2. Соціальну модернізацію, що передбачає зміни професійної, соціальної й освітньої структури суспільства у відповідь на вимоги технологічно-інноваційної модернізації господарського комплексу регіону і його міст.

3. Інституційну модернізацію, пов'язану зі змінами економічних і правових важелів регулювання господарського життя суспільства території, виходячи з вимог, що визначаються технологічно-інноваційною та соціальною модернізаціями.

4. Морально-етичну і культурну модернізацію, яка забезпечує виховання суспільної свідомості і формування культурно-освітнього рівня

населення, адекватного вимогам усіх останніх напрямів модернізації.

5. Політичну модернізацію, спрямовану на створення в регіоні, містах країни сприятливих умов для здійснення інституціональної модернізації і підтримки стабільності в суспільстві території як обов'язкової умови поступового характеру економічного розвитку регіону, міста.

Лише системний підхід до реалізації наведених процесів дає можливість забезпечити економічне зростання регіонів не тільки в короткостроковому періоді, а й у довгостроковій перспективі. Виходячи саме з цих позицій, на нашу думку, необхідно розглядати процеси змін регіональних пріоритетів розвитку, структурної трансформації виробничих систем, змін пріоритетів розвитку виробничої та соціальної інфраструктури та регіональних стратегій транскордонного співробітництва в межах економічних реформ в Україні і можливості їх регулювання. Головне завдання суспільства й особливо регіональної економіки вбачаємо в отриманні нового, не схожого на попереднє, а не в поліпшенні вже наявного.

Таким чином, як перед суб'єктами господарського комплексу регіонів, підприємцями і цілими регіонами, так і перед державою постає завдання перевести здійснення інноваційно-маркетингової діяльності на системну основу, що передбачає цілеспрямований, організований пошук змін і систематизований аналіз тих можливостей, які можуть надати ці зміни для регіональної економіки і спеціальних нововведень. Формування регіональних основ суспільно-економічного розвитку безпосередньо пов'язане з інноваційно-маркетинговою та інвестиційною активністю, всілякою підтримкою інноваційної діяльності суб'єктів господарського комплексу регіону, міст.

Водночас інноваційно-маркетингова складова в межах загальноекономічного потенціалу території та регіонального розвитку викликає вагомі структурні зрушення в економіці в цілому. Темпи економічного зростання є основою соціально-економічного розвитку: чим вище щорічні темпи приросту національного, а також регіонального доходу та чим більше вони випереджають темпи приросту населення, тим швидше зростає рівень економічного розвитку міст, регіонів та країни. Однею з основних цілей регіонального науково-техніко-технологічного розвитку регіонів і міст є поновлення традиційних і технологічно відсталих або екологічно шкідливих галузей виробництва, що сконцентровані переважно у старих промислових центрах або старопромислових регіонах. Без цього в умовах соціально-економічної і техніко-технологічної модернізації в межах ринко-

вої трансформації господарського комплексу більшості промислових підприємств таких регіонів загрожує зниження конкурентоспроможності внаслідок нижчої продуктивності праці, вищої собівартості продукції, що випускається, її низької вартості. Отже, саме в цих старопромислових регіонах можливий спад виробництва та неминуче зростання рівня безробіття. У поєднанні із забрудненням навколишнього середовища такі процеси, у свою чергу раніше чи пізніше призведуть до збільшення соціальної напруженості та відпливу трудових ресурсів, що ще більше загострить регіональні проблеми [1, с. 745].

Для забезпечення ефективною керуваністю взаємодією цих компонентів і позитивної результативності суспільного розвитку необхідним стають розробка та здійснення регіональної політики в галузі економіки, соціального розвитку, адміністративно-територіального устрою і форм управління, виробничо-технологічної, науково-технічної та інших сфер діяльності.

В основі побудови нової системи управління регіоном мають лежати наступні методологічні принципи:

1. Економіка держави та економіка регіонів має розглядатися як частина гео економічного і геополітичного простору, які задають їм загальний напрямок і принципи розвитку, але і потребує максимального обліку національних інтересів та історичних особливостей розвитку;

2. Вибір ефективної моделі управління регіоном залежить від теоретичного і практичного визнання переваг існуючих моделей і тих організаційно-правових форм, які існують для комерційної діяльності підприємств регіону і його некомерційних організацій;

3. Визнання за управлінням як специфічним видом господарської діяльності функцій оновлення і відтворення в усіх фазах суспільного відтворення.

Висновок. Таким чином, розвиток регіональної системи управління в ринкових умовах повинен передбачати: виявлення і визначення найбільш раціональної системи управління, її ієрархічної структури і адекватної їй системи суб'єктів управління; удосконалення існуючої регіональної системи управління на основі спеціально розроблених критеріїв на рівні сучасних і перспективних вимог і завдань соціально-економічного розвитку, планування та прогнозування змін у регіональній системі управління.

Основу розробки методологічних засад регіонального управління повинно складати: формування системи цілей, обґрунтування принципів, визначення методів забезпечення здійснення но-

вих видів управління, розробка шляхів реалізації поставлених цілей. Серед обґрунтованих принципів ефективних систем регіонального управління як інтегрованих форм знань апробації на практиці здійснення чіткого впливу на прийняття управлінських рішень, виділяються загального характеру — принципи історизму, комплексності, єдності регіональної політики, науковості, ефективності і оптимальності, варіантності, стимулювання, пріоритетності, а також специфічні для регіонального управління — принцип єдності всіх видів управління, самостійності і самозабезпеченості потреб регіону, пропорційності, узгодженості інтересів, відповідності ієрархічності, функціональної інтеграції, зворотного зв'язку, різноманітності, відповідальності.

Література

1. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми : [монографія] / О. М. Алімов, О. І. Амоша, В. В. Дорофійенко, В. І. Дубницький та ін. ; за заг. ред. В. І. Ляшка; ІЕП НАНУ, КПУ. — Запоріжжя : КПУ, 2014. — 798 с. ; [Розділ 5. — С. 607–794].
2. Власть, бизнес, общество в регионах: неправильный треугольник / под ред. Н. Петрова, А. Титкова ; Моск. Центр Карнеги. — М. : Росспен, 2010. — 439 с.
3. Faina A/ European Regional Policy and Back Word Regions: Implication Towards EU Enlargement / A. Faina, J. Lopez-Rodrigues // European Journal of Law and Economic. — 2004. — № 18. — P. 5–32.
4. Леонов С. Н. Закономерности и особенности реализации селективной региональной политики зарубежных стран / С. Н. Леонов, О. В. Сидоренко // Пространственная экономика. — 2011. — № 1. — С. 67–80.
5. Колодинський С. Б. Стратегічні структурні перетворення регіональної економіки. / С. Б. Колодинський // Прометей. — 2012. — Вип. 2 (38). — С. 92–97.
6. Лисенко Ю. В. Дослідження теорій регіонального економічного росту / Ю. В. Лисенко, Я. Я. Слабко // Прометей. — 2013. — Вип. 3 (42). — С. 34–38.
7. Структурные трансформации старопромышленный регионов Украины : [монография] / В. И. Ляшенко, Л. Г. Чернова, Л. М. Кузьменко и др. ; НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. — Донецк, 2013. — 412 с.
8. Региональная политика стран ЕС / Центр европейских исследований ИМЭМО РАН ; отв. ред. А. В. Кузнецов. — М. : ИМЭО РАН, 2009. — 230 с.
9. Ляшенко В. І. Механізми державно-приватного партнерства як інструменту активізації інноваційної діяльності України: регіональний аспект / В. І. Ляшенко, Я. І. Тульку // Прометей. — 2012. — Вип. 2 (38). — С. 48–54.
10. Управління регіональним розвитком в національному господарстві : [монографія] / Р. О. Матвієнко. — Бровари : ПВНЗ «Економіко-технологічний університет», 2012. — 228 с. ; [Розділ 1. — С. 4–60].

Поступила до редакції 12.08.14

© В. В. Дорофійенко, Т. М. Бегункова, 2014